

PATRI URKIZU.—*Euskal Antzertia*. Euskadiko Antzerti Zerbitzua (Antzerki Saiokak 1). Eusko Jaurlaritza - Kultur Saila. 1984.

Eusko Jaurlaritzaren Kultur Saileko Antzerti Zerbitzuak plazaraturik dator Patri Urkizuren *Euskal Antzertia* deritzan liburua. Bere hitzaurrean ajerik gabe dio egileak lehenagoko *Euskal Teatroaren Historia* (1975ean Agora saria irabazi zuena) oinarritzen dela oraingo hau. Egia esan, lehenengo hura goitik beherako zuzenketaz osatua eta gehigarritz aberastua dator. Ongi dion bezala: «Oraingo kronika honetan saio haren zenbait hutsune eta akats betetzen eta zuzentzen, desitxurak dotoretzen eta apaintzen ahaleginak egingo ditugu, baina alde zurretik jakinik honek ere, tamalez, izango dituela bereak, eta ene indar apalen arabera ezin zela bestela izan».

Ondotik, ausart eta arrazoiz dio: «euskaldun lotien eta ez jakinen nagiak astindu eta erna daitezen eta gure ikastetxetako gaztetxoak ere kulturaren zati garrantzitsuenetakoa den Antzertiaz jabe daitezen». Teatrogintzan askok uste baino tradizio handiagoa dugun uste hori oso zuzena da. Egia esan, geure kulturaren maizago murgildu beharra dugu zer dagoen edo zer ez dagoen jakiteko.

Bi parte ditu liburuak. Lehen partean alderdi teknikoak eta tradiziozko moten bereizketak datoz: antzertikideak, pastoralak, astolasterrak eta Ihauterietako trajikomeriak. Bigarrenean Hegoaldeko teatro zaharra, antzerti pizkundera eta euskal antzertia, garai eta egile bakoitzaren historia eta jokerak aztertuz. Amaitzeko, antzerkien katalogoa, itzulpenen zerrenda eta bibliografia erantsirik.

Gauzak erraz aurkitzeko bezala dator liburua, bai didaktika aldetik eta bai informaketaz erabilgarria da. Bertan ematen dituen aburuak ere ondo oinarrituak, jakinaren gainekoak direla esango nuke. Behar bada, tituluen ugaritasuna eta kalitatea neurtze orduan desoreka agertuko zaigu bigarrenaren kaltean. Hori ere esan beharra dago.

Dena dela, gure antzertiaren edukina hor dago, antzerlari taldeeri begira. Entzulegoak ere izanen du zer esanik, baina baita ere euskal telebistak zer emanik. Antolatzea eta koordinatzea da kontua.

Kantitatea eta kalitatea gutitan datoz elkarrekin ados. Gure antzerkiari ere hori bedori gertatzen zaio. Baina liburu hone-tan biltzen den ugaritasun horren barnean inork uka ezinez-koa da kalitatezkorik ere badela. Gainera, publikoak, era gu-zietakoak eta maila guzietakoak behar ditu, jostailu erazko entretenigarriak eta gogozko barne-jardunetan pentsaraziko du-ten obra serioak. Era berean irri egitekoak eta nigar egite-koak. Gai errazak gehiengoentzat eta abangoardiazkoak lite-ratura munduan sartua dabilenarentzat. Eta, guzak horrela direlarik, soberazkorik guti izanen da gure antzertiaren ko-puruan. Bestalde, itzulpenak ere era guzietakoak ditugu aintzi-nako greziarrendandik hasi eta Dürrenmatt eta Ionesco-ra arte.

Drama-arte eskola on baten beharra nabari da, antzerki tal-de egokiak lortzeko eta hor azaltzen zaigun edukinetik aur-kezpen onak egiteko. Horrek bere ondorioz lekarke euskaraz-ko zinemagintzarako jendea prestatzea eta ETB beraren ho-bekuntza. Drama-arte eskola on baten arabera dago egile sor-tzaile edo itzulpenetatik entzulegoari egoki aurkeztea, azpiegi-turaren ardatza denez.

Poliki joanaz lortu beharrezko helburuak dira eta Patri Urkizuren liburu honek asko lagundu lezake, zer, nolako, non adibideak ematen dituan.

Baina, egileari zenbait ohar egingo dizkiot, garrantzi guti-koak baina bai beste hirugarren batean gogoan izan ditzan. Lehen partean, bertsolaritza adieraztean koblakaritza berezi beharra zuen, zeren lege desberdinetan mugitzen dira eta Zu-beroako pastoralak bigarren honekin zer ikusi gehiago dute.

Oso ondo iduritu zait Peñafiorida kondeak Sor Luisa izen-pean eman zuen *Gabon-sariak*, J. Lakarraren eritzia jarraituz, oilantziko gisako estampa plastikatzat hartzea.

P. I. Barrutiaren antzerkiak ere argitasunezko ohartxo bat merezi du, falta diren zatiak hornitzeko. Hortaz, ikus *Egan*

(1984) 3-4 zenbakiaren 161-163 orrialdeak. Baita ere, esan behar dut, aldizkari hau B.R.S.V.A.P.-en babespean 1948 elebidun sortu bazen ere (135 orrialdian dion bezala) Julio Urkixo Euskal Filologi Mintegia sortzeaz eta *Egan*-en erredazio burutza hartu, 1954tik euskara hutsean argitaratu dela.

Aldizkariak ikutzean, literatur mugimenduak horien inguruan zer ikusirik aski dutela aitortu behar, eta ez dut uste lan hori burutzeko sistematikoki begiratu dituenik, eta horien erreferentziak lanak aurkitzeko lagungarri izango ziren. Esate baterako, *Euzko-gogoa* aldizkaria aipatzen du 135. orrialdian, bertan argia ikusi zuten zenbait lan ere bai, baina besteak beste, hor argitaratu ziren Etxaideren *Amaiur* (1951), «Ibargi» izenpean Labayenek *Lurrikara* (1955) eta *Jostuna* (1957). Horrela jakinen zuten Monzonen *Lau kantari eta xori bat* (1957) egile berberaren *Zurgin zaharra*-tik hartutako zati bai baizik ez dela. Monzonen *Menditarrak* (1958) deritzana ere aldizkari berean argitaratu zen. *Karmel* aldizkariak ere lehengo urte haietan zenbait antzerki argitaratu zituen, bereziki Anastasio Albizu «Sustraitz»-enak.

Liburu sailak ere beste horrenbeste merezi zuten, zeren non argitaratu ziren jarri gabe sartuak bai daude Zarauzko Itxaropenaren «Kulixka sorta»-n emanak: N. Etxanizen *Euskal Antzerkiak* (1958) zeritzan liburuan *Gabak zekarren eguna*, *Maite ere... neurritz*, *Zotzean bizia* eta *Gabon zauria*. A. M. Labayenek: *Jokua ez da errenta* (1960), *Domenjon de Andia* (1965) eta *Kalifornia... kuku!* (1969). M. Lekuonak: *Zigor* opera (1963), *Eun dukat*, *Ameriketako osaba* (1965). Eta Auspoa liburu sailan P. Larzabalen: *Bordatxuri* (1962), *Iru ziren* (1962), *Senperen gertatua* (1964), *Hilla esposatu* (1965) eta *Herriko bozake do nor alkate* (1962). Horiez gainera birargitaratuak Auspoa berak: T. Altzaga, M. Soroa, Barrutia, eta Munibe. Azkenon aipamena egiten badu ere, bijoaz oharrok urrengorako lagungarri.

Aldizkariak sistematikoki ez aztertzearen ondoriozkoa da «Edozein» izenordez (behar bada A. Ibiñagabeitia zen) 1954-55-ko *Euzko-gogoa*-n argitaratu zen J. Benabenteren *Gaitzetsia* ez katalogatzea, edo bibliografian ez biltzea Joseba Rezolak aldiz-

kari hortan 1954n eman zuen «Euzkel-Antzerkiari buruz» dertzan lana sartu gabe gelditzea.

Liburuaren bosgarren kapituluan ez dakar lehenagoko liburuaren hirurogeta hamabostgarren orrialdean zekarren aipamena, K. Mitxelenak A. Azpiaturen eritzieri jarraituz, aintzina herriz herri ohi ziren antzerkiak ematen zirela edo emango zirela esanaz. Egia da eskuartean materialik ez dugun artean hori ziurtatzea arrisgutsua dela, baina aipatze soilak bederen ikerketa kezka mantentzen du, eta oraingoan lehen baino arrazoi gehiagoz aipa zezakean. Hor dugu gehigarrien arteko Lesakan 1566. urtean antzeztu zen *La Pasión Trovada* zelakoa, zeina ez genuen ezagutzen E. Esparzak 1945ean ezagutarazi arte. Baina bada besterik ere, Piarres Lafittek Elémir Bourges-en *Gonzalve edo ostatu betea* itzulita argitaratzean jarri zion hitzaurre hartan zionez, egileagan ez ezik J. Variot-en *Théâtre de Tradition populaire* lanean oinarriturik esaten bai du E. Bourges berak aitortzen zuela Euskal Herrian hiriz hiri ibiltzen ziren antzerki talde bat ikusteaz oinarritu zela obra hori egiteko. Gaiz eta egituraz era beretsuan, eta horiek bazutela gazteleraz «entremeses» esan ohi diren antzerkien kutsua.

Oraindik badago zer aztertu. Horregatik, P. Urkizuren liburua ondo hornitua egonarren eta egungo hutsune nabarmen bat bete, bilketok jarraitzea eskatuko genioke egileari edo Antzerti Zerbitzuari. Lanik hoberenak ere ez dira hobetu ezinezkoak eta holako liburuak beti eskuartean behar diren horietakoak direnez gero, hobekuntzak izango dute aukera.

Ematen dituen aburuen aldetik erabat nator egilearekin, kritika funtsezkoak bai dira, eta liburuaren edukinean ez da parterik txarrena. Zoritxarrez, euskal liburuetan gutitan esan genezake holakorik.

Juan San Martín

PAKO ARISTI.—*Kcappo* (*Tempo di tremolo*). Erein literatura
23. Donostia, 1985.

Pako Aristi-ren «Kcappo» nobela notizi on bat da, alderdi askotatik begiraturik: idazle trebe bat plazaratu zaigulako, euskal letretan ohizkoa ez den moduko nobela kaleratu digulako eta zenbait gai ausardiaz eta zuzen lumaratzen jakin duelako.

«Kcappo» nobela, egituraren aldetik, guztiz tradizionala da, linealitatea azken muturreraino daramana, nahiz denboraren aldetik, nahiz tramaren garapenaren aldetik. Zentzu honetan, Pakoren nobelan oso gutxi dago berrikuntzatik, eta arazo formalei buruzko begiradatik; gehiago oraindik, hortik ihesten saiatu dela deritzaigu Pako, esanaz bezala ez dela ezinbestekoa gazte-formalkeria bikotea, eta gazte batek, egituraren aldetik, nobela tradizional bat tajutu dezakeela agertuz.

Bestetik, Pakoren nobelak ixtorio osatu bat kontatzen digu, ixtorioak harrapatu du orrialde bakoitza, lerro bakoitza, hitz bakoitza, abstratokeria guztiak bazterturik, kontakizunari toki guztia eskainiz, ixtoriak irakurleok harrapa gaitzala saiatuz.

Ixtorio horiek, gainera, badute oinarria bere ingurunean bildutakoak bait dira. Pakok kontatzen digun gauza asko eta asko entzuna eta ezaguna genuen. Baina handik eta hemendik bildu ditu Aristik oihalak, eta oihal horiez, toki desberdinetatik jasotako pasadizoez, soineko eder bat josi digu, puzzle tankerako bat zena, koherentzi osoz eskainiz.

Egia da tremendismoaren presentzia etengabea dela nobela honetan. Lakrimositatearen arriskuaz, drama estuegien al-dapan dabilkigularik nobelagilea. Baina egia da, sarritan, tremendismo hori nahita eskaini digula egileak, egoeren bestekaldeaz ohar gaitezen, egoera horien atzean izkutatzen den seksu indarkeriaz edo beste edozein moitetako indarkeriaz jabetu gaitezen.

Era honetan, sintzeritatea eskertzen zaio Aristiri. Gauzak eta arazoak ez saihestea. Nobela bat ez dela ideia ederrez, gertakizunez baizik erakustea.

Eta darabilkien euskarari buruz ere esan nahi genuke zertxobait: Pakok ongixe daki herrian oinarritutako ixtorien puzzlea sinesgarri bihurtuko baldin bada, berosimila izango baldin bada, herri horren hizkerarengandik oso gertu ibili behar duela. Eta horretan saiatu da (saiatu da, ala bere-berea da hizkera hori? Pko, eta liburu guztian zehar eskertzen den kontua da.

Noski testuan zehar injenuitateak badaudela. Noski badi-rela sineskaitzak suertatzen diren elementuak ere.

Baina Ernestok bere aita hiltzea, eta gero Ernesto urkamen-dira eramana izatea gure inguruan gertatutako ixtoria da, bertso-tan bildutakoa, taberna zulotan kontatutakoa, gure talde-oroimenean txertatutakoa. Eta horretaz baliaturik osatu du Pakok bere eleberria.

Anjel Lertxundi

JOSE MARI VELEZ DE MENDIZABAL.—*Lainocean kantari* (Artículos periodísticos sobre Alava). Diputación Foral de Alava - Departamento de Publicaciones. Vitoria-Gasteiz, 1984.

Liburu hau, izenburuaren ondotik jartzen diren hitzak heurak diotenez, prentsaren bidez Arabari buruz agertutako artikulua bilduma soilak da. Hasieran E. Knörr-en solas laburra dago, «Hitzaurre gisa» egina. Honetan, ondo dio, «Ozen mintzo zaizkigu liburu honetan Jose Mari Velez de Mendizabalen gogobihotzak. Izangoa (edo errealitatea) ikusi eta erakustez gainera, egileak sentipenak agerrarazten ditu, ez haatik burrustan, baina ezta ere tantaka». Solas beraren azken parrafoan aramaioarrek: «Arabara noa» esatea ez da gauza harrigarria. Holakorik aski bada Debarruko herrietan. Adibidez, oiñatiarrentzat giputzak Brinkolatik harantzakoak; eibartar zaharrentzat giputza Itziartik harantzakoa eta abar. Oroi andre Milia Lasturkoaren aizpak bere burua gipuzkoartzak zuela XV. mendean hartan, baina ez ordea mondragoarrak. Hauek beste zerbaitez ziren. Haatik zion eresi hartan:

Mondragoeri artu deusat gorroto
Guipuz andraoc artu ditu gaxtoto
Yturrioc calean andra Maria Baldaco,
Artecalean andra Osanda Gabiolaco
Erribalian andra Milia Lasturco.

Horien zenbait berri eman nuen *Oñatiko Historia eta Arte bilduma* (1982) liburuaren hitzaurrean. *Vardulo* eta *Caristio* mugaren iraupena noski.

Baina nihoan zuzenago liburuaren mamira. Artikulu bilduma gaitan sailkatua dator: Barnekoak, Etnologia, Historia, Biografia eta Zenbait gai. *Deia* eta *Zeruko Argia*-n 1977tik

1979ra bitartean idatzitako guti batzuez gainera *Gasteiz* eta *Txoisa* Elkarteko aldizkarietan idatzitako banakaren bat ere badator, baina gehien gehienak Donostiako *Hoja del Lunes*-ean 1980tik 1983ra bitartean argitaratu zituenak dira. Hauek artikulua bakoitzaren erdarazko laburpenez emanak dira. Guztiz: 88 artikulua, 293 orrialdedun liburua hornitzen dutenak.

Gai edo idazki asko lehen eskutikakoak dira eta tarteka marteka iker lanik ere bada. Orokorki, irakurgai atsegina eta kultur autoktonoaren erakuslea. Irakurleak nonnahitik haste-ko eta uzteko aukera du, artikulua bakoitzak bere gai eta egitura propioak dituenez, eta, orokorki elkarrekin zer ikusirik baturate ere, askatasun hori eskaintzen du. Baina, lastima da aurkibiderik eza. Beti ere lagungarri bait da liburuaren aurkibidea.

Hala ere, liburu horrek badu bestelako huts bat, egileak berak zer ikusirik gabekoa. Hau da, Europako mundu zibilizatuan behinik-pehin ez da egiten libururik ataurrekorik gabe, «portadilla» esan ohi dena, zeinetan jartzen diren adibiderik nagusienak, liburu batean beharrezko diren titulu, egile, argitaratzaile, hiri eta urtea. Liburugintzan ari diren argitaletxeek jakin beharrezkoa eta bete beharrezkoa, kasu honetan Diputación Foral de Alava - Departamento de Publicaciones (azken orriari agertzen denak) edo inprimategiak berak, ohizko baldintza horiek horrela direnez.

Horrez gainera, Vélez de Mendizabal egile adiskideari dago-kion parte batean zenbait ohartxo ere egingo dizkiot, historia, azterketak eta aburuak bitarteko daudenean, eskuetan erabiltzen diren materialekin ikustekorik baldin badute arretaz zaindu beharrezkoak, nere eritziz, eta behar diren zuzenketak egitera ahalegindu: «Añana Gesaltza...» (97 orr.) izenaren zuzenketa behar zuen, batez ere Saturnino Ruiz de Loizagak «Los nombres de nuestros pueblos» (Bol. R.S.B.A.P., XXXIX, 1983, 772-777 orr.) idatzi ondorean berrikusketa komeni zelako Salinas de Añana kontuan. Badakit txikikeriak direla, baina gure artean txikikeri horiekin ikaragarrizko iskanbilak sortzen bai ditugu.

Bestalde, beste txikikeri bat da, Jose Mariri uste gabean pasatu zaiona, «Foronda? Mundura zabalik» (221 orr.) artikulua Donostiako *Hoja del Lunes*-ean argitaratu zuenean ahoz aditzera eman nion Forondako parrokiari dagoen erretaula nagusia Trinitatea aurkezten duen atikoa soilik zela Juan Bautista Mendizabal eibartarrarena, gainerako eskultura guztiak Valdivielsok eginak direnez, baina liburu hontan ez dut ikusten zuzenketarik.

Txikikeria horiek irakurleak alde batera utzi beharko ditu. Gainerakoan liburu ederra da eta egileak ondo ere ondo egin du artikuluko liburu batean bildurik ematea.

J. S. M.

FRANÇOIS BUCHER.—*The Pamplona Bibles. A facsimile* compiled from two picture Bibles with martyrologies commissioned by King Sancho el Fuerte of Navarra (1194-1234) Amiens Manuscript Latin 108 and Harburg MS. I, 2, lat. 4.º, 15. New Haven and London: Yale University Press, 1970.

Bibliak euskal literaturan duen garrantziagatik, gure artean hain guti ezagutzen den liburu baten berri eman nahi dugu. Egia esan, obra hau, J. Goñi Gaztanbidek adierazi zuen 1971n *Principe de Viana* aldizkarian, eta Jon Bilbaoren *Eusko Bibliographia*-n ere aipatzen da, IX. tomoko 22 eta 69. orrialdeetan. Hala ere, gure artean oso guti ezagutzen dela aitortuko dugu.

Bi tomotan argitaratu zen obra hau Euskaltzaindiko Azkue Bibliotekan ikusi dugu. Telaz enkuadernatua, 30,5 x 20 zm. neurriz. Lehen tomoa testo hutsa da, ikerketaz, oharrez eta orijinalaren itzulpenez. 382 orrialde ditu. Bigarren tomoa faksimilez da, Nafarroako Santxo Azkarraren Biblia osoa, irudiz osatua, bostehundik gora planatakoa. Irudiok latinez adieraziak dira eta ingleserako itzulpena lehen tomoan dator.

Azterketaren lagungarri Erdi-Aroan horren antzerako Biblietatik jasotako 108 irudi datoz. Beraz, Bibliaren informaketa haina artearena dator. Baina, gure kasoan bere garrantzia du XIII. mendean Nafarroako erregeren kortean era horretako Bibliak ezagutzen zirela jakiteak. Era berean, gure herrietan zer-nolako ezagutza zuenaren azterna ematen digunez. Leizarraga bera eta inprimategiaren sorkuntza baino lehenago ere bazen Biblia ezagutzen zuenik, eta gai hori erabiltzen duenarentzat kontuan hartu beharrezkoa iduritzen zaigu.

MALORES ETXEBERRIA, IÑAKI GLEZ. DE GARAY, BEGOÑA MENDIGUTXIA, JUANJO RUIZ eta ALIZIA STÜRZTZE.—*Sorginak eta errepresioa Euskal Herrian (bi kultur molde aurrez-aurre)*. Gordailu. Donostia, 1984.

Elkar lanean prestatutako liburu hau Xosé Estévez historiagilearen hitzaurrez dator. Horrez gainera, historiagile horren eta Jaxinto F. Setienen gainbegiratuarekin.

Historia saiaerazko libururik gehienek bezala, honek ere, bere alde onak eta txarrak soinean daramazki. Titulua eta parentesi tartean daroana irakurri ondoren, edonork pentsatuko luke Euskal Herriko kultura zaharraren errepresioa izan zela hemen XVII. mendearen haseran gertatu zena. Sorgin kontua supertizioaren munduan eman dena eta ematen dena da, kristautasuna baino haruntzago doana. Hori jakiteko aski da Testamentu Zaharra irakurtzea edo kristautasunik iritsi ez den herrietako sineskerak aztertzea. Hala ere, liburu horretan aurkitzen dudarik txarrena, zera da, sineskera zaharretako mitolojia eta sorginkeria nahastea. Etnologo eta historiagileek aspalditik hainbeste lan egin dute gai horiek elkarrengandik bereizten eta orain, gezurra badirudi ere, bat batean eta historia ikertzaile izenean hor berriz ere elkar nahasirik. Akelarre zinemara eroateak nahasmendurik aski ekarri ez balu bezala.

Informatzaileak lehenik berak informatu beharra du gero besteei adierazteko, sorginez aritzean sorginkerietan erori ez dadin.

Bibliografia irakurtzean, badirudi, oinarri-oinarrizko iturrietara jo dutela. Baina iturri horiek zehaztasunez begiratu beharrezkoak dira, bestela itsasontziaren aingurarena gertatzen da, mundu guzian ibili baina ezer ikusi ez. Kasu honetan bibliografia berak erakusten digu beraren erabilera. Adibidez, lehen lerroan datorren *Las brujas y su mundo* J. M. Barandiaranena dela uste izatean. Sorginetaz idatzi diren liburu xorta hartu eta edonola jartzeak erakusten digu lanaren axolaka-bekeria.

Baina, hori ere gaitzerdi bestelako nahasmendurik ez balekar. Adibidez, 17. orrialdean badirudi Servet ere katolikoak erre zutela. Ez bai dute Galileo eta Servet-en artean bereizkuntzarik egiten. Gero, 19.ean, aberats eta pobre, boteretsu eta jopu «Testu inguru sozio-ekonomiko honetan kokatu beharko genuke sorginen arazoa ere». Bapo! Jules Michelet-ek 1862. urtean argitaratu zuen *La Sorcière* liburuan (hauen bibliografian ez datorrena) eman zituen aburuak hara hor non datozen. Gustav Henningsen-en lehen kapitulua behar bezala irakurri bazuten (bibliografia zerrendan jartzea ez da aski), gutienez ere zalantza izanen zuten eta holako egiztapenetatik ihes eginen zuten. Kezka izpirik izan balute, ez garai haretako elizak eta ez lehenagokoak deus ikustekorik ez zuela aintzinago Deuteronomio-k azaldu zuen edo salatu zuenarekin: «Ez bedi zurean aurkitu bere seme edo alaba sutan barna igaro-erazi dutenik, ez asmaginik, ez aztirik, ez sorginik» (Deut. XVIII, 10). Beraz, zertara dator 32-33. orrialdeetan adierazten dena? Liburuak idaztean kontu gehiago izan behar dugu. Grezia zaharreko pentsatzaileek ezer erakutsi baziguten analitikoak izatean datza.

Aurrerago, 41. orrialdetik, gauzak serioago datoz. Hor ere, puntu batzutan ohitura zaharrekin parekatu nahi badute ere. Ohiturak ere berezi beharrezkoak dira. Sorginkeriak toki segururik izatekotan supertizioarena da. Supertizio hori, sorgintzat hartuengandik baino gehiago beste nornahik sorgina ote zen susmotikakoagoa zen. Eta, historian argi dugu gorrotozko txarrieriak egiteko aprobeztatu zutela anitzek.

Gertakariak historiatzean lan hobea burutzen dute egileek. Hala ere, zenbait pundutan ez gaude akort. Adibidez, 73. orrialdean, Inkisizioaren adierazpenak ematean, «Inkisizioa delako eliz aginteak (azken batean botere zentralaren zerbitzuan) eraman zuen aurrera». Baina, bestelako botererik ba ote zen? Hori irakurtzean, badirudi, zentralismoaren errepresioa izan zela. Gainera, liburuaren izenburuak ere uste hortarako bidea ematen bai digu.

Inon ez du aditzera ematen sorginen salatzaile herriko jende xehea zela, populua bera jaunei, elizako erretoreari edo

goragoko agintariei salakuntzak egiten zitzaienak, jaun horiek Inkisizioko tribunalari parte eman zezaten. Ez da gauza berria sorgin ihiza, eta edonork daki ihizariak auzoan zirela, etxe berean ez zirenean. Baina, maila bereko jentea. Lancre-ren aurrez aurre Etxauzek hartu zuen jarrera adierazten du, baina baita ere adierazi beharrekoa zen burgostarra zela Logroñoko auziak zuzenak ez izatea salatu zuena: Alonso de Salazar Frías. Gure herriaren eta gure kulturaren errepresiorik horrek ez du erakusten. Bestalde, Zugarramurdin «salaketa pila jaso ahal» izatean (82.orr.) nork salatuak ordea?

Hala ere, liburuaren parte batzuk interesgarriak dira. Lancre-ren iritziak oso ondo jasoak daude 75. orrialdetik aurrera.

Sorginen kontuak, XV. mendetik, erlijioak elkarrekin borrokatzeaz badu zer ikusirik. Euskal Herrian kolektiboki eman zen fenomeno hura lehenago Frantzia, Alemanian, Austrian eta Italiako ifarraldean emanaren antzerakoa zen. Bere era klasikoan «Malleus maleficarum» araura agertu zen (ikus, J. Caro Baroja, *El Señor Inquisidor y otras vidas por oficio*, lehen kapituluko zazpigarren partean).

Lapurdi aldean XVII. mendearen haseran eman zen, 1609. urtean epaitzeko. Aintzinago Nafarroako zenbait tokitan ere bai, bereziki ekaldean. Ez dugu aski ageri horietara kalbindarren mugimendua iritsi zen, baina bai Zuberoara. Gogoan izan Lancre epailariak euskaldunak berez gorrotogarri bazituen ere, idazkietatik agiri denez, hugonoteak sarrera izategatik ere guretarrentzat mesfidantza zuela. Baina, bestalde, oroi Leizarragaren garaiko jauntxoak kalbinismoaren aldekoak zirela, baina ez herria. Hor ere, gure historiaren arabera, Michelet-egandik datozen teoriak ez dute balio, eta elkar lanean euskaraz egin den liburu honek, zuzenki ez bada zeharka, egile horrek barreiatu zituen eritzietan du argudiozko egitura.

1609. urtean, Lancre-ren epaiketak hots handia atera zuten, psikosis-kolektibo izugarria sortu ere bai eta beldurtuak ihesari eman. Handik datoz lehen sorginak Zugarramurdira. Sorginak? Hobeto esango genuke sorgintzat hartuko zituzten beldurrez. Baina ordurako adi zeuden muga inguruko herriak eta beldurrez heurak kutsatuko ote ziren.

Hori zen Logroñoiko Tribunalaren hasiera. Baina, 1611.ean bat batean uzteak ere zerbait esan nahi du. Botere «zentral» hori izan zen apaiketak finitu zituena, erregeren eskua erakutsiaz. Beraz, gauzak ez dira, puntu horretan behinik-pehin, liburuan kontatzen diren bezala.

* * *

Negatiboki jardungo ez banaiz, sorginkerieri buruz nereki-ko eritziak agertzea premiazko iduritzen zait.

Zer ziren Sorginkeriari buruzko eritziak? Sorgina, Naturelezaren gaineratik dagoen zerbait bezala hartzen zen: hegan egiteko ahalmena, zein giltziaren zulotik sartzeko ere. Bestalde, herexia mailetarako garrantzizkoagoa, Satanen taldekoak. Akelarre bilerak, aintzinako *sabbat* legez: meza beltza, aker gurtzea eta abar. Horietatik zetozten gaitzak: begizkoak, gaixotzeak, haurren heriotzak, ondare edo soroeri gaitza sartzeak eta abar.

Jules Michelet-en teoriak (1862), errebelde taldea, Erdi Arotik elizarekin deskontent zeudenak osatua. Herexiaren funtsa hortikakoa du. Bere ideak hedakunde handia izan zuten, eta geroago marxismoa eta feminismoa aprobetxatu ziren, bakoitzak bere neurrira eroanaz. Baina, bere teoria horiek, erromantikoen joera fantastikoez zeharo kutsaturik zeuden. Margaret Murray egiptologari (1921) ez zion on handirik egin Michelet-en teoriak, sorginkeriak kulto zaharren jarraitzaile zirela sinesteko eta esanerazteko.

Gero, Montague Summers (1926) etorriko zen, Pierre Lancre-ri irakurriaz ondore hau ateratzeko: sorginak satanistak zirela. Baina, Sorginekiko ikuspegia, gure egunotan, beste era batera begiratu beharra dugu, bereziki Julio Caro Barojak 1933an *Anuario de «Eusko-Folklore»* urtekarian eman zituen agiriaren arabera. Han azaldu bai zituen Inkisizioko epaiketen zenbait agiri.

Hala ere, azken azterketarik sakonena, zalantzarik gabe, G. Henningsen-i zor diogu, *The Witches' Advocate. Basquet Witchcraft and the Spanish Inquisition* (1980). Gazteleraz 1981ean argitaratu zena: *El abogado de las brujas*, eta Alonso de Salazar Frías inkisitore zenari eskainia, sorgintzat epaituen alde ondo jokatu zuelako. Hau izan bai zen, Logroñon inkisizioko epailarietariko bat sorginez sinesten ez zuena eta auzirik ez egiteko lanean aritu zena.

Kontu izan, auziak 1609-1611 horietan, bi urteren buruan, egin zirela gero bat batean uzteko.

Gero, oroi, behin eta berriz errepikatu behar badugu ere, Ifar Euskal Herritik ihesik etorri zirela lehenak, Pierre Lancre-ren pertsekuzioarekin izaturik, Zugarramurdi eta Urdazubin kokatzeko.

Ordurako erlijiozko gerrateak iraganak eta juduak Espainiatik deserrituak baziren ere, ez ahaztu Trentoko Kontsilioaren eraginez (1545-46) profano edo jentil ekintzen kontra hartu ziren erabakiak, ezta ere ez ahaztu 1609an bota zirela Espainiatik azken arabeak. Beraz, giro hori da garaia haretakoa. Ezer guti behar zen jende artean psikosiza sortzeko eta guziak sorgin ihizari hasteko. Herbesteko edozerk edo edonork sortzen zuen susmo iluna, sospetxa.

Horregatik, sorginak inon kokatzekotan, superstizioaren munduan kokatu behar dira eta ez aintzinako beste kultura baten sineskeretan. Sorginkeriaren sineskerak mundu guzian zabalduak daude, mendeak zehar, gure egunokarteko iraupenez. Gezurra badirudi ere, oraindik ere badira sorginekin sinesten dutenak, eta sorginkeriekin nik neuk ere bai. Zenbait liburu irakurri besterik ez dago.

Baina, sorginekin mende guzietan sinistuarren, gertakizunen gora-beheragatik, XVII. mende haseratik XVIII.aren bukaerara arte, Inkisizioa bere indarrean iraunarren ez zen beste epaiketarik gai horretaz.

Mito eta kondaira zaharrekin inoiz nahasian agertu bazaizkigu ere, sorginak heuren izate propioaren jabe dira, horietan

sinesten duenaren baitan. Akelarrea ordea, aintzinako orgiak eta fertilitate erritoekin bere funtsean. Nolabaiteko erromes tokiak. Adibidez, honetan oinarritzen nuen «Arratzen sortzen da bizitza» deitu lana (ikus, *Iker-2. Piarres Lafitte-ri omenaldia*, 849-866 or.) Baina, akelarreak, gehienen baitan amets hutsak, eta ohetik mugitu gabeko harat-hunatko ibilerak. Hango praktikak, suaren inguruko dantzak, aker, apo, unjento, posoin, sorgin salda..., amets hutsak. Eginetan edo egitezkoan baino entzutezkoan gehiago oinarritzen direnak.

Esamesetan herejia kutsurik ere bada, bereziki Satanen, eta Elizaren kondena dator, Ofizio Santuak ere bere egitekoa bete beharrez. Azkeneko, hori, «ofizioa» bete.

Valle, Becerra eta Salazar Frías inkisitoreen txostenak ere irakurtzekoak dira. Agiriok bost mila aletan daude, eskuizkribuz, Archivo Histórico Nacional-en, Santo Oficio-ko bezala, Simancas-etik hara eramanak eta G. Henningsen-ek banan bada begiratuak. Michelet, Murray eta Summers ez ziren iritsi agiri horiek ezagutzera. Beraz, gaur egun, balio kaxkarra eskainiko digute, Euskal Herriko sorgineri buruz, horien erizietan oinarrituriko lanak.

Epailariek nahi zutena aitortzera eroaten zuten salatu-atxilotua torturaren bidez. Gainera, epailariek ez zekiten euskararik eta itzultzaileen bidez ibili beharra zuten. Agiriok erakusten digute, sorginak, gizajo inozente batzuk baizik ez zirela.

Horregatik, ez dezagun beste era bateko mitorik sortu «bi kultur molde aurrez aurre» ikusi nahirik. Zeren, jokaera hori, inkisitore txarren parekoa litzake.

J. San Martin

KOLDO IZAGIRRE.—*Euskadi merezi zuten*. Hordago Publikapenak. Donostia, 1984.

Aresti liburu sailean Hordagok argitaratutako eleberri gisara idatzitako narrazioa.

Goiko botereetatik gertakizun eraginkorrek datozenean herri apalak nola hartzen eta eroaten dituen jakiteko liburu aproposa.

Egilea, bildutako gertakariz eta kondairaz baliatzen da. Berak zuzenki ezagutu etzuen garai jakin batean gertatuez, Errepublikak etortzetik frankisten gerra bukatu arte. Zatikaturik eroaten du bere kontakizuna, baina zatiok ez daude horizontalki edo era linealean kontatuak, han-hemenkakoak sare batean harturik bezala baizik. Hala ere, denak dute elkarrekin zer ikusia, giro berak lotzen dituenez. Kronologia zainduarren, tokiz eta pertsonaiez alderantziak dakartzki. Gaur egun asko erabiltzen den egitura da, baina irakurleari haria erraz joaten zaiona. Horregatik, egitura horrek ez gaitu gehiegi betetzen. Idazkera aberatza du hitzez, irudimenez eta estiloz eta horrek laguntzen dio irakurgai atsegina izatera.

Euskal literaturan, zoritxarrez, gutiegi baliatu gara anaiarteko gerrate hortaz eta bere inguruaz. Baina materialik ez zen falta. Urteak igaro ondorean, nork pentsatuko zuen Koldo Izagirre bezalako gazte batek holako narratiba eskaini behar zigunik? Normalagoa zen garai berekoek idaztea, baina ezer guti egin da. J. Eizagirrek utzi zigun *Ekaitzpean* (1948an Buenos Aires-en argitaratua), S. Salaberriak *Neronek tirako nizkin* (1964an Tolosako Auspoak), baina gainerontzean zer? Garapen ahula izan du gure literaturan zuzenean hainbeste ikutu gaituan gerra harek. Alde horretatik ere badu meriturik egileak. Ez baita edonolako bilketa. Liburuaren barna pasarte interesgarri asko adierazten ditu, eta holako gai bat temple hortan idazteak ere baditu bere alde onak. Egileak bere burua ondo gordetzen du taldeetara irauli gabe, gaiak berak hortarako tentasiorik ematen badu ere.

J. S. M.